

ЖУРНАЛИСТЪТ СИМЕОН РАДЕВ – ЗАКОНОДАТЕЛ НА ЖАНРА И СТИЛА В НАЧАЛОТО НА ХХ ВЕК

Проф. дфн Калина Лукова, БСУ

SIMEON RADEV, THE JOURNALIST – LEGISLATOR OF THE GENRE AND STYLE AT THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY

Kalina Lukova

***Abstract:** The article reviews the innovatory journalist creative work of Simeon Radev in newspapers “Night Post” (Vecherna Poshta), “Will” (Volya), magazine “Artist” (Hudozhnik) as regards to genre (article, correspondence, interview, critique) and style. It reveals his significance in the modernization and euroization of Bulgarian journalism since the beginning of the 20th century.*

***Keywords:** .press, genre, style, critique, journalism, publicism*

Симеон Радев е емблематична фигура в българския обществен и културен живот от началото на ХХ век и до смъртта си през 1967 г., въпреки съдбовните превратности. Личност от енциклопедичен тип, той днес се свързва най-вече със знаменитата си книга „Строители на съвременна България” (1910, 1911), но неговата мисия като журналист, дипломат, историограф, мемоарист, критик е далеч по-мощна и го приобщава към строителите на съвременна България. Огромното журналистическо и публицистично творчество, съпровождащо професионалното му и обществено битие, е отговор на екзистенциалния му въпрос-равносметка: „Дадох ли нещо на България?”

Сравнително малкото изследователи на твореца С. Радев логично се повтарят във възторжените си оценки: „едно от бляскавите журналистически пера от началото на миналия век” (Б. Гърдев); „първото перо” на вестник „Вечерна поща” (Й. Василев); „първокласен журналист” (Б. Гърдев), „стилистично бляскав” (Вл. Топенчаров). Това е така, защото журналистиката е първата и голямата страст в разнообразното творчество на С. Радев.

Журналистите са „каторжници на историята”, „трескави роби на момента” според ефектните му определения [1]. Оригиналният си журналистически талант С. Радев разгръща като кореспондент, съредактор (1903) и главен редактор (1905-1909) на вестник „Вечерна поща”; съредактор (1906) и главен редактор (1905-1909) на сп. „Художник” и вестник „Воля” (1911-1912). Печата своите текстове и в „Зора” (1933-1935; 1940-1943). В първото десетилетие на ХХ век той създава обемно и жанрово разнообразно творчество: „коментари, статии, беседи, памфлети, интервюта, очерци, репортажи, пътеписи – като изследвачите посочват различни цифри за обема (около 1400 заглавия – Йордан Василев, около 1500 – проф. Ангел Велков), с неизменното старание да запази обективността си и даде личното си мнение в едно ясно и за днешните мащаби темпо (**още от 1903 г.**) – всекидневно по една голяма статия и няколко по-малки, а от 1905 г. и редакционна на всеки брой. [2]

Във вестник „Вечерна поща“ (по популярност и тираж 10 000 екземпляра днес може да се сравнява с „24 часа“ и „Труд“) свръхобразованият С. Радев развива почти всички жанрове като „художник на словото“ (Й. Василев), следвайки модерните европейски тенденции. Той е съвременният законодател на уводната статия, кореспонденцията и най-вече – интервюто. Авторитетът на С. Радев обяснява и най-високата за времето журналистическа заплата – 500 златни лева на месец.

Уводните статии С. Радев пише през нощта и ги диктува всяка сутрин в 10:30 ч. Така се създават сериите „Берлинският договор и реформите в Македония“, „Финансовите реформи в Македония“, които „се харесваха и четяха много“, според признанието на автора. Статиите са оригинално явление в българската журналистика. Тематичните им доминанти - „състоянието на българското общество, македонският въпрос, банковото дело, модата, правото, футурологията, социалната психология, отреагирането на важни и интересни художествени факти“ [3] се разгръщат в структура на факти и аргументи, изведени до оригинални тези. Изключително достойнство на текстовете е елегантната форма и невероятният стил на С. Радев, следващ френската традиция и изискващ специално изследователско внимание.

С. Радев става известен най-напред със своите кореспонденции за „Вечерна поща“ в навечерието на Илинденското въстание и отразяването на руско-японската война. В специално редакционно съобщение „Вечерна поща“ отбелязва изпращането на кореспондента си С. Радев в Рим, Париж и Лондон за редица интервюта с известни политически мъже. Така се ражда рубриката „Една обиколка на Европа. Впечатления и разговори“, в която се публикуват 43 кореспонденции (в периода април-юли 1903), включващи 17 интервюта от Италия, 12 от Франция и 6 от Англия [4]. Сред интервюираните са: генерал Ричиоти Гарибалди, известният френски парламентарист Дюбиев, председателят на френския парламент Етиен , лорд Едмонд Фицморис, депутати, министри, журналисти.

С. Радев теоретизира и утвърждава интервюто като жанр в българския печат, следвайки английския модел на Бловиц. Интервютата на С. Радев представят „изкуството на разговора“, което той владее във висока степен. С. Радев е от тези журналисти, които имат способността „да хванат за ушите езика на своята епоха“ по определението на Вилмант Хааке. [5]

Моделът на интервюто на С. Радев има конкретна мисия, то се определя като лобистко (Б. Гърдев), защото основната цел е да се информира и привлече западно-европейската общественост към революционното движение в Македония, непосредствено преди въстанието от 1903 г.

С. Радев не се изкушава да прави сензационно портретно интервю с толкова известни европейски политици и интелектуалци. Високата образованост, култура и сериозна фактологична подготовка позволява на журналиста да проведе проблемно интервю или интервю беседа по определена тема. То е едновременно информационно и интерпретативно, защото позволява тълкуване на фактите от три гледни точки: на журналиста, на интервюирания и на читателя. Ето един пример от интервюто с френския депутат Дюбиев по македонския въпрос:

Дюбиев – Кажете на вашите приятели, че представители от всички партии в парламента ще упражнят своето влияние върху г. Делкасе, за да направи той всичко, що зависи от него, в полза на Македония.

С. Радев – Всичко, що зависи? Несъмнено, от него зависи да вземе инициативата за едно разрешение на македонския въпрос. Там е една от нашите надежди... [6].

С. Радев създава за първи път в българската журналистика серия от интервюта, които представят различни гледни точки по обща проблематика. Това предизвиква огромен читателски интерес и повишава тиража на вестник „Вечерна поща“ на конкурентния медиен пазар в началото на ХХ век в България.

Станал известен журналист и главен редактор на „Вечерна поща”, С. Радев заминава за Русия през 1906 г., за да проследи първата руска революция. Поредицата кореспонденции от този период са публикувани в 46 броя на „Вечерна поща”, в две тематични поредици – „Новият век в Русия” и „Скици и силуети из Русия”, а в списание „Художник” – „Впечатления от Русия”. В жанрово отношение тези текстове са: пътни бележки, пътеписи, политически портрети, интервюта (С. Радев има изключителния журналистически шанс за среща и интервю с руския премиер граф Витке), размисли за руската душа, достигащи до прозрения: „Аз тръгнах без никаква радост. В този момент името на Москва звучеше с някаква епическа грозота. Това не бе вече мистическият стар град с белите църкви и златните куполи и с извишените камбани, величави във вечерния здрач. Москва не беше вече видения на живописна старинност, на религиозна феерия и на идилично славянство. Революционната стихия току-що бе минала там със своята френезия на разрушение и обширната руска земя трептеше още, ужасена и настръхнала... чуден народ, дето инстинктите на жестокост и смърт се таят неусетими под някаква кротка хармония на сън, добродушие и мистицизъм”. [7]

Цитатът демонстрира оригиналния журналистически стил на С. Радев, който хомогенизира различни стилистични струи: документална точност на наблюдението; народопсихологически проникновения; публицистична сила, смекчена от метафоричната художественост и антитезност. Неговият стил грабва веднага читателя със своя „френски езиков чар”, макар че това е „един стил твърде много декоративен, пропит с аромати, дошли от упадъка на френската книжнина в края на века”. [8]

Според Вл. Топенчаров „декоративната или по-скоро декорираната фраза на С. Радев става образец за подражание в българската публицистика” [9]. Негативизмът на тези оценки едва ли е приемлив, защото стилът на С. Радев определено не е декадентски или преднамерено маниерен, а към „магическата” му формула насочва самият журналист: „добър тон и аристократичност на езика”.

Жанровото и стилистично новаторство на С. Радев продължава в художествената му критика в печата – литературна, театрална, изкуствоведска. В тези критически текстове се моделира естетическият вкус на обществото във формата на „салонната беседа” и чрез „импресионистичната аксеология, импровизационна лекота, сугестивност” и отхвърляне на „нормативно-догматичната естетика” [10].

Художественокритическите текстове на С. Радев са удоволствени за четене и са функция на културно мисионерство. Във „Вечерна поща” той включва в театрална хроника рецензиите: „Галеото – драма от Жозе Ешегара” (26.X.1905); „Пшибишевски на българската сцена. „Златното руно” (19.X-1.XI.1906); „Отекчително общество” от Едуард Пайерон (4.II.1907); „Бой на пеперуди” от Зудерман (5.XI.1905).

Критическите шедьоври на С. Радев се появяват в сп. „Художник” в периода 1906-1909 г. и се възприемат като коректив за литературна и художествена критика. Те се превръщат в класика, защото демонстрират новаторски и същевременно елегантен поглед към художествените явления и оценките за тях.

Обширната статия „Д-р Кръстев като литературен критик” е отпечатана в бр. 4-5 на „Художник”, 1907 г. Ще очертаем само смислово-стилистичната рамка, която задава и финализира акцентите. Начало – „Може би д-р Кръстев живее само в съзерцанията на чистата красота... Той жадува за громки успехи и темпераментът му го влече към диктаторство над българската художествена мисъл”. Финал – „...философът, който той може би е, тъй много вреди на критика, който той пожела да бъде”.

С този „еретически” за времето си текст С. Радев отхвърля естетския догматизъм на д-р Кръстев със същата сила, с която преобръща клиширания, социологизиран образ на Георги Стаматов. Ще се спра по-подробно на статията „Литературни силуети. Г. П. Стаматов”, опечатана в бр. 3, 1906 г. на сп. „Художник”, в аспекта не само на полемичния стил на С. Радев, но и на модерния проблем **публицистично-художествено**

(т.е. **журналистика-литература**), който той разглежда чрез творчеството на Г. Стаматов.

Тази статия е препечатана по-късно и в посмъртния брой 575 на „Литературен глас“ (1942, г.15, стр. 1-2), като един от най-оригиналните и позитивни текстове в традицията на Стаматовата критическа рецепция. Във великолепен стил С. Радев оразличава специфичната **творческа** самоценност на Стаматов, неговата „безподобност“ в литературата ни. Полемизирайки с д-р Кръстев в последователността на неговите тези, С. Радев конструира образа на този Стаматов, който „упоената от чистата формална красота критика“ не може да види [11]. И като публицист, и като литературен критик, С. Радев описва с адекватни термини творческото присъствие на Стаматов: „може би един писател с публицистичен замах ...може би един лош художник, но във всички случаи той е един творец“ [12]. Оттук се извеждат трите полемични линии на текста: за художественото, публицистичното и творческото.

С. Радев проблематизира понятието публицист в два аспекта, за да репликира термина на д-р Кръстев публицистична белетристика. Той предлага две значения: ако да бъде човек „публицист“ означава да се представят проблемите на обществената съвест и на човешкото битие, то публицисти са Тургенев, Зола, Стаматов и те не трябва да се отричат „в името на чистото, гордото и безкористно изкуство“; ако публицист означава белетрист, лишен от дарбата да придава акцента на действителността върху своите фикции, тогава този упрек не може да падне върху Стаматов.

В прецизната логика на съответствията С. Радев преобръща принципните теоретизации на д-р Кръстев за художествеността и конкретните му характеристики за Стаматов. С присъщата си елегантност авторът уточнява, че без „превзетост“ ще посочи „несъстоятелността“ на тази критика, която гледа чисто формално на белетристичните произведения. За С. Радев най-важният белег на белетристиката не е книжовната хубост, а жизнената правда, творчеството и пример за това са Флобер и Толстой. Чрез „трагичните сенки“ на други писатели – Балзак и Достоевски – се утвърждава идеята за великите белетристи, които не са били такива „художници“.

С. Радев минимизира общотеоретичния модел публицистично-художествено до модела Г. Стаматов. Той го обговаря чрез творческата му неочакваност, която критиката отказва да види. Слабата известност на Стаматов в България, „дето прогърмяха ненужно толкова имена“, се дължи на факта, че той пише без всякаква суета. Към художествеността проявява „дръзко нехайство“, езикът му е лишен от формална хубост, но по контраст „ни обезоръжава някак със своята прямота и с разпуснатата си искреност“. Това, което догматичната критика провъзгласява за липса на художествен стил, С. Радев провижда като европейска модерност на натурализма: небрежен, хром, брутален в своя лаконизъм, отричащ синтаксиса, преодолял целомъдрието на книжовния вкус, шокиращ с вулгарната си мощ.

Желанието на критика е да утвърди „един съвсем нов елемент в нашия книжовен език ...енергията на израза като новаторска творческа проява“. В този смисъл неговите разкази, брутални по форма и вулгарни като действителността, имат „една сила на призивание, безподобна в нашата литература“. Това обяснява защо без претенциозни психологически фрази, неправилният и груб език на Стаматов е чудесно средство за психологически анализ.

С. Радев оценностява и още едно качество на Стаматовия талант – иронията – и я различава от сатирата, канонизира като творческа метонимия. Този тип ирония, макар и лишена от финес, е „особено прелъстителна“, защото е ефективна, съдържа вярно наблюдение и се проявява в ненадейна, остроумна форма. Налагайки формулировката „ироничен дух“ вместо „сатирическо отнасяне към живота“ (д-р Кръстев), С. Радев се включва в диалога за **жанра Стаматов**. Той тълкува в модерен смисъл жанровете фейлетон и карикатура, до които се свеждат разказите на Стаматов. Тръгвайки оттам, че

френската критика не обвинява Флобер като фейлетонист, С. Радев пише: „Само педантизмът на някои наши критици може да се радва на тия догматически подразделения, според които едно белетристично творение може да се изхвърли от литературата или се обезцени в художествено отношение, че в него имало публицистичен дух, че в него имало сатиричен замах като във фейлетоните или защото не съответствало на определените книжовни родове” [13]. Критикът насочва разсъжденията си за **дифузното присъствие на публицистично и художествено** към съвременната художествена карикатура, дефинирайки я чрез проявите на натурализма: песимистични сюжети, дух на отрицание, социално недоволство, жестокост в изображението на човешките недъзи, известна бедност на изображението.

С. Радев определя Стаматов като ученик на френските натуралисти и свързва маниера на неговия разказ със съвременната художествена карикатура. Хибридният жанров поглед към явлението Стаматов съответства на още едно припознаване: **силуетността**. Тъй като писателят няма нужното търпение, за да уплътни образите, той ги рисува без определен контур, с небрежно нахвърлени линии. Така скицираният релеф на лицата е толкова силен, че компенсира отсъствието на свършена моделировка и поддържа впечатлението за живот и индивидуална характеристика.

Проблематизирайки Стаматовите **силуети**, С. Радев трансформира тезата на д-р Кръстев за **безлицевостта** (не-живи, не-индивидуализирани герои) в **силуетност** (герои с интензивен живот, скицирани с няколко сръчни черти). Общото е това, че и в двата случая се достига до метонимични фиксации на писателския маниер.

В спора си с д-р Кръстев С. Радев търси друго обяснение за слабата известност на Стаматов в България. (Неслучайно критикът локализира възприемането на Стаматов в България, което се разминава с факта, че Стаматови творби са преведени на много езици – руски, немски, френски, английски, италиански, испански, китайски, японски, румънски). Причините се търсят по комуникативната ос автор-читател (критик). Стаматов пише без всякаква суета, а читателите и критиката отказват да приемат творческата му неочакваност.

Метатекстовият образ на Стаматовия език е сетивно осезаем, дръзко неприличен и различен: „мирисът на дим, коняк и тютюн”. Симеон Радев търси ефекта на шока в енергичния и брутален език на Стаматов, който изразява „груба, надъхана със злост мисъл”.

Концептуалната теза на С. Радев за дифузния на публицистично и художествено е много актуална и днес спрямо журналистическото и литературно писане.

Новаторски като жанр е текстът „Българският селянин според някои наши писатели” (сп. „Художник”, 1909, бр. 3, с. 19-27). Той е изнесен най-напред като лекция на френски език в „Алианс франсез”, а после е преведен от Никола Милев за списанието. Публичността е видима и с право Б. Гърдев определя статията като „еманация на модела салонна беседа”. Изненадващото е, че С. Радев използва неспецифичен, градски жанр, за да представи психологията на българския селянин в някои творби на П. Тодоров, Е. Пелин, Ив. Вазов. Литературният анализ се финализира чрез публицистични обобщения, като тезата, че „бунтовническият инстинкт” и „враждебното чувство към държавата” на елинпелиновите селяни „ще се превърне с време в свободно и демократично съзнание”.

Оригинално явление в българската публицистика е статията „Политическото красноречие в България” (сп. „Художник”, януари-февруари 1909 г.), в която за първи път обект на изследване е реториката в исторически и теоретичен план. С. Радев изгражда първите ораторски портрети на „дейците на нова България”: Петко Славейков, Петко Каравелов, д-р К. Стоилов, Стефан Стамболов, Георги Кирков, д-р Никола Геннадиев. Политическата реч се анализира на всички нива: акустика, лексика, фразовост,

психологическа стилистика, а статията може да се приеме за първообраз на знаменитите „Строители на съвременна България”.

Като законодател и възпитател на вкуса, С. Радев свързва красноречието с литературния вкус, но отбелязва, че „литературният вкус е явление на старите култури” и „за нас е твърде рано да имаме установен литературен вкус”. Културно-просветителската му мисия се свързва и с изкуствоведските текстове-портрети на художници-импресионисти: „Клод Моне” (сп. „Художник”, 1909, бр. 3, с. 54-59); „Един художник на душата” (сп. „Художник”, 1907, бр. 9-10, с. 54-59); „Албер Бенар” (сп. „Художник”, март 1907 г.). За тях С. Радев отбелязва, че пръв в България е писал за импресионизма и е дал оценки за художниците, утвърдени по-късно [14]. Към това ще прибавим и ретроспективните му статии „Съвременната карикатура във Франция” (сп. „Художник”, 1906-1907, бр. 2, с. 14-23) и „Югославянската художествена изложба в Загреб” (сп. „Художник”, април 1909), които доуплътняват превъплъщенията на журналиста в критик. Към художествената критика като жанр С. Радев се връща инцидентно през 30-те и 40-те години на XX век с няколко текста във вестник „Зора”.

Б. Гърдев, един от най-пристрастните изследователи на С. Радев, пише следното: „Животът на С. Радев ми напомня ефектен, зрелищен, многоцветен, увлекателен и драматичен буржоазен роман, роман за възхода и погрома на неговата класа и раса, роман, отразяващ като във фокус всички надежди, илюзии и горчиви равносметки, съпътствали осъществяването на етапите на Великата възрожденска програма на България, започната тъй триумфално, но и крамолно с обявяването на независима българска екзархия (1871 г.)” [15]. Ще добавим, че журналистическото писане на С. Радев е също така ефектно, зрелищно, многоцветно, новаторско спрямо жанровото и стилово развитие на модерната българска журналистика.

Литература:

1. Панайотов, Ф. Вестници и вестникари. С., 2008, с. 224.
2. Гърдев, Б. Живот в служба на България. [online] Available from http://www.mediatimesreview.com/january_2008/simeon_radev/php
3. Пак там.
4. Панайотов, Ф. Цит. съч., с. 224.
5. Щоркан, К. Интервю –В: Граматика на журналистиката. С., 1996, с. 121.
6. Цит. по Панайотов, Ф. Цит. съч., с. 227.
7. Пак там, с. 229-230.
8. Петров, З. Критика и критици. С., 1977, с. 149.
9. Топенчаров, Вл. Българската журналистика 1903-1917. С., 1981, с. 484.
10. Гърдев, Б. Цит. съч. [online]
11. Радев, С. Литературни силуети. Г. П. Стаматов. – Художник, 1906, кн. 3, с. 320
12. Пак там, с. 319.
13. Пак там, с. 330.
14. Радев, С. Погледи върху литературата и изкуството и лични спомени., С., 1996, с. 11-12.
15. Гърдев, Б. Цит. съч. [online].